

FIRKALAŞMA SÜRECİNDE MEZHEP

Sosyal olaylar sonucu ortaya çıkan siyasal hareketlerin firkalaşmalara, bunun da düşünce akımlarının doğmasına sebep olduğu; keza firkacı tutumların bunların yaklaşım biçimlerini belirlediği ve görüş ayrılıklarını itikadî ayrışmalara kadar vardığı bilinmektedir.

Giriş

İzlenen yol ve benimsenen görüş anlamındaki mezhep ifadesi, farklı çizgilerde faaliyet gösteren gruplaşmaları, türlü amaçlar güden ekolleri ve bu ekollerin yaklaşım biçimlerini ifade eden bir kavramdır. En aşırı-sından en mutedil hizbine kadar uzanan muhtelif oluşumları ifade eden böylesi bir terimi, efradını cami ağyarını mani bir tanımlamaya tabi tutmak doğal olarak zor olsa da her şeyden önce bilinmelidir ki mezhepler, farklı sebeplerle ortaya çıkıp farklı amaçlar güden ve farklı tasniflere tabi tutulan sosyokültürel oluşumlar bütünüdür. Bu itibarla mezhep bağlamında değerlendirilen akımlar, ortaya çıkıp geliştikleri dönemlerden itibaren mezhep, ashap, fırka, milel ve nihâl gibi kavramlarla adlandırılmışlardır.

“

Bu çeşitlilikten de anlaşılacağı üzere mezhep kelimesi, en geniş anlamda nasların yorumlanıp uygulanmasında sergilenen tutum ve bu bağlamda ortaya çıkan kelimî ve fikhî ekolleri göstermede kullanılmakla birlikte, çeşitli bireysel ve toplumsal siyasî olayların akabinde ortaya çıkan zümreleşmeleri de ifade etmektedir.

”

Şüphesiz mezhep olgusunu sadece kelime anlamından ve mezheplerin kültürel içeriğinden hareketle tanımlamak yanıltıcı bir anlamlandırma biçimi olacaktır. Sözelimi DİA'nın mezhep maddesinde yapılan tanıma bakıldığında mezhep diye isimlendirilen ekol ve oluşumların sadece bir kısmının baz alındığı ve mezheplerin var olan genel karakteristiğini ortaya koymaktan çok, ortaya çıkışındaki müspet pozisyonunu, bugün için ise olması gereken mezhep beklentisini yansıttığı görülecektir. Zira burada kaynaklardan istinbat edilen hükümlerin toplamı ve hüküm çıkarma sürecinde ortaya konan yaklaşım ve sistematik ifade edilmekte ve tipik bir fıkıh tarifi görüntüsü çizilmektedir. Bu nedenle de kavramın sosyal boyutlarını dışarıda bırakan bir iyimserlik barındırmaktadır.

Nasları anlamadaki yaklaşım farklılığından kaynaklanan ve bazı ideal gelişmelere de imza atan mezheplerin bir realite olarak varlığı izahtan varestedir. Nitekim nesnel bir bakış, bunu teslim etmek durumundadır. Mamafih kırılğan zeminlerde seyreden tarihsel süreçleri bütüncül biçimde göz önünde bulundurmadan mezheplerin müspet yönlerini ön plana çıkaran bir yaklaşım, olumlu anlamda öğretici ve yönlendirici de olabilir. Ne var ki bu, söz konusu iyimserliğin sınırları sağlıklı biçimde belirlenmez ise mezhebî ol-

guların tarih boyunca olagelmış olumsuz taraflarının meşrulaştırılmasına ve kaniksanaşmasına da neden olabilir. Mesela bu durum, mezhep eleştirisini, dinin kendisine yöneltilmiş bir eleştiri olarak algılama yanlışlığına sürükleyebilir. Böylece toplumun ufkunun daralmasında, düşüncelerin dağılmasında, sonu gelmez sürtüşmelerin meydana gelmesinde ve sistemin tıkanmasında mezhebi yaklaşım ve tutumların etkisini görmemize engel olabilir. Oysaki hususen fırka ve cemaat kaygıları ile zümre çıkarlarının ön plana çıktığı durumlarda mezheplerin nasıl olumsuz roller oynadığı bilinen bir olgudur.

Esasen cemaat içerisinde organize olmak dinin de aklın da ön gördüğü pozitif bir yapılandırma ve mezhepler bu açıdan olumlu bir misyon da üstlenmiş olabilmektedirler. Fakat her bir grubun ya da mezhebin kendi fırka anlayışını ve hatta çıkarlarını koruma içgüdüğü harekete geçip diğer fırka ya da mezheplerle bir araya gelmesine engel olur ve böylelikle dışlama aracına dönüşürse üreteceği bütün yararlı sonuçları anlamsız hale de getirebilir. Aynı şekilde görüş sahibi olup düşünce üretmek tamamen insanî bir erdem olsa da her görüş sahibi, kişisel görüşünü veya cemaat anlayışını yegane hakikat kabul ederek farklı düşünce ve oluşumları anlamadan ötelemeye veya karalamaya kalkışırsa bu durumda bütün görüşler geçerliliğini kaybedebilir.

Ümmetin 73 fırkaya ayrılacağı ve içlerinden sadece birinin kurtulacağını ifade eden zayıf bir rivayetten

hareketle kurtulacak fırkanın kendi mezhebi olduğunu iddia etmeyen hemen hiçbir mezhep mensubu olmamıştır. Oysaki hiziplere ayrılıp dini algı bütünlüğünü parçalamanın Kur'anî hükmü, hiç de hafife alınacak bir uyarı değildir (3/103; 23/53; 30/32; 42/13). Binaenaleyh mezhep olgusunu sınırlayıcı bir tanıma sığdırma çabası yerine farklı perspektiflerden bakarak çok boyutlu bir analize tabi tutmak daha isabetli gibi durmaktadır.

Tarihi Süreç

Tarihte, nasların sağlıklı anlaşılması amacıyla çaba harcayan kimi âlimlerin görüşleri ve ders halkaları etrafında oluşan zümreleşme sonucu gelişen ilkesel mezhepler olduğu gibi, sosyal olaylar neticesinde ortaya çıkan siyasal fırkaların ürettiği siyasî, itikadî ve fikhî mezhepler de olmuştur. Nasların yorumlanmasından doğan sistemleşme anlamındaki bir mezhepleşmeye, sahabe döneminde başlayan ve Medine, Mekke, Kufe ve Basra ekolleri gibi tabiî tarafından geliştirilen yorum hareketleri iyi birer örnektir. Mezhebin esas anlamına uygunluk açısından mezhep denmeyi en fazla hak eden hareketler, işte belki de bu saf kültürel oluşumlardır.

Sosyal olaylar sonucu ortaya çıkan siyasal hareketlerin fırkalaşmalara, bunun da düşünce akımlarının doğmasına sebep olduğu; keza fırkacı tutumların bunların yaklaşım biçimlerini belirlediği ve görüş ayrılıklarını itikadî ayrışmalara kadar vardığı bilinmektedir. Öte

yandan kimi ekollerin fikhî ve itikadî ilkeler üretme adına nasları siyasal amaçları doğrultusunda nasıl kullanıp istismar ettiği de önemli bir problem olarak ortada durmaktadır. Bu hususta nasların farklı yorumlarından doğan en titiz ekollerin bile zamanla nasıl fırkacı bir tutum içerisine girdiğini ve nasların mezhebî kaygılarla nasıl yorumlandığını görmek için çeşitli mezheplerin itikadî ayrılıkları temellendirme biçimlerine bakmak lazımdır. Çünkü algı biçim ve düzeyinin naslara/ olaylara bakışı belirlemesi ne kadar olağan ve olması gereken bir durum ise, olgusal tutumların insanların naslara yaklaşımını belirlediği de tarihsel açıdan verili bir durumdur. Ancak yine de mezheplerin ortaya çıkış sebepleri konusunda yapılan tasniflerin, bütün akımların yaşadığı süreçleri bütünüyle ifade etmesi zor gözükmektedir. Zira ekollerin ilerleyen süreçlerde çevre şartlarının da etkisiyle kitleleşip kadrolaşma tarzında ciddi değişimler geçirdiğini ve hatta dönüştüğünü gözlemlemek mümkündür.

Bu bağlamda siyasî fırkalarla fikhî ekoller arasında hiçbir benzerliğin olmadığı, fikhî ekollerin itikadi ve siyasî olaylarla ya da siyasî ve itikadî ekollerin fikhî alanla hiç ilgilenmediği kanaati doğru görülemez. Zira aynı kategoride yer alan siyasî, itikadî eğilimlerle fikhî ekoller dahi kendi aralarında çok ciddi etkileşimler içerisinde olabilmişlerdir. Nitekim kimi fikhî mezheplerin kelâmî ekoller, kimi kelimî mezheplerin de fikhî ekoller üretmesine şahit olunabilmektedir. Başka bir ifadeyle fikhî ekoller de itikada dair bir takım eserler vücuda getirmiş ve kimi kelimî ekollerin doğmasına önyak olabilmiş ve ayrıca siyaset kurumuyla çeşitli düzlemlerde muhtelif ilişki biçimleri de geliştirebilmişlerdir. Bundan olacak ki bazı siyasî ve itikadî ekoller ile fikhî ekoller arasında bir takım paralellikler ve buna bağlı bir takım karşıtlıklar kurulabilmektedir. Örneğin fikhî mülhazalarla ortaya çıkan Hanefilik, Maturidilik gibi kelimî bir mezhebin doğmasına zemin oluştururken, rivayetçi çizginin temsilcisi durumundaki Malikîlik, Şafîîlik ve Hanbelîlik gibi fikhî ekoller ise Eş'arîlik gibi bir mezhebin oluşumuna yol açmıştır. Aynı şekilde siyasî, itikadî eğilimleri daha baskın gözükken İmamiyye fırkası, Caferiliğin ürettiği terminolojiyi kendi siyasî ve itikadî

görüşleri doğrultusunda esneterek sistemleştirmiştir. Zeydilik ise, kelim ve siyaset algısı diğerlerine göre zayıf kalsa da kendisine özgü fikhî, tarih boyunca sürdürmüştür.

Mamafih mezhepler tarihinde farklı kategorilere tabi tutulan akımlar arasında bile tarihsel süreçte ortaya çıkan farklı ilişki ve etkileşim biçimleri de söz konusu olabilmektedir. Üstelik bu tür paralellikler ve karşıtlıklar zamanla yön değiştirebilme ve birtakım kırılmalar yaşayabilme potansiyeli de taşımaktadır. Sözelimi siyasal ve yorumsal tutum bakımından başlangıçta Sünni imamlarla Caferi ve Zeydi ekoller arasındaki malum yakınlık, zamanla değişkenlik gösterebilmiştir. Bu manada ortaya çıkış sürecinde Caferilik ve Zeydilik ile Hanefilik arasında ilkesel ve siyasal duruş bakımından ortak bir yaklaşımdan söz edilirken sonraki dönemlerde bu paralelliğin bozulduğu ve derin kırılmaların yaşandığı bilinmektedir. Burada hususen İsnâaşeriye versiyonunun Sünnilikten hızla uzaklaştığı ve neredeyse batınî akımların rengine büründüğü gözlenmektedir. Mamafih Şii ve Sünni fırkalar arasındaki bu kırılma tek yanlı ve Şiilere has bir özellik de arz etmez. Zira ters yönde bir kırılmadan da söz etmek mümkündür. Örneğin Hanefiliğin ve Maturidiliğin zamanla Emevi üretimi Mürcienin kader anlayışına yaklaşması bu açıdan son derece önemli ve anlaşılması zor bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir. Oysaki Hanefiliğin beslendiği Irak ekolü, Emevilerin ürettiği kademli tutuma karşı en net duruşu sergileyerek en ağır bedeller ödeyen bir anlayışın temsilcisi konumundaydı. Hal böyleyken nedense, Irak ekolüne mensup Mabed el-Cüheni ve Gaylan ed-Dimeşki Emevi aleyhtarı oldukları için katledilmiş olmalarına rağmen, Cebriye ve Mürcienin fikir babaları olarak lanse edilebilmişlerdir. Keza Hicaz Ekolünün, uzun süre uzlaşmadığı Emevilerle Ömer b. Abdülaziz döneminden itibaren girdikleri ilişki, sünneti rivayetlere indirgeyen ve Haşeviyye'ye yaklaşan akımın doğmasına sebep olduğu bilinmektedir. Nitekim böylelikle Medine ve Mekke ekolünde, ilk asırda Kur'an ve yaşam zemini olan sünnet esas alınıyor iken II. asırda bu sünnet rivayet hareketine indirgenmiş ve rivayetçi tutum sistemleşmiştir.

Böylelikle Şam yönetimi daha çok kendi siyasal eğitimlerine onay veren zevatla ilişkisi sayesinde mevcut ekolleri de dönüştürerek kendi ekolü haline getirmiştir. Bu arada bahis konusu siyasal sürecin Sünni mezheplerin coğrafi ve sosyolojik dağılımında etkili olduğunu da hatırlamak lazımdır.

Öte yandan Nizamülmülk'ün Selçuklu medreselerinin müfredatında Eşarîliği esas alması, rivayetçi ekolün siyaset marifetiyle hâkim unsur haline geldiğini gösterirken; Selefiliğin XII. yüzyıldan sonra Şam'da ve XVIII. yüzyıldan itibaren ise Hicaz'da yeniden ivme kazanması da aynı rivayetçi kırılmanın uzantıları gibi gözükmektedir.

Kadrolaşma ve Kitleleşme Süreci

Devam eden süreçte mezheplerin gelişim çizgileri, tarihî sürece ve siyasal gelişmelere paralel biçimde farklılaşmış, mezhebî zümreleşmeler kadrolaşmaya, kadrolaşmalar ise kitleleşmeye dönüşürken mezhebin kavramsal anlamıyla birlikte ilkesel öncelikleri de değişmiş ve artık psikososyal kaygılar ön plana çıkmıştır.

Nitekim ilkesel bazda sistematik bir metodoloji geliştirebilmiş mezheplerin bile kadrolaşma ve kitleleşme aşamasından sonra siyasal kökenli mezheplere benzediği, ilkelerini ve ümmeti kucaklayan ufkunu kaybettiği ve içine kapanarak fırka kimliği kazandığı rahatlıkla görülmektedir. Bu bağlamda güçlü bir âlimin ders halkasında başlayan tabii zümreleşmelerin kitleleşme aşamasından sonra güçlü âlim görüşlerine tâbi olma adına fırka mantığına kilitlendiğini söylemek de mümkündür.

Bu arada başlangıçta sadece sünnetin ileriki çağlara taşıyıcısı olan Sahabe için kullanılan selef kelimesi, anlam kaymasına uğratılarak en derin kırılmaların yaşandığı ve siyasal baskılarla ciddi karartmaların uygulandığı II. asır uleması için de kullanılabilir hale gelmiştir.

Bir başka açıdan müçtehit imamların, temellendirme yöntemlerine bakmadan fetvalarının tüketilmesini reddetmelerine karşın, onlar adına oluşan fırkalar, tipik bir tabiiyet kültürüne dönüşmüştür. Buradan anlaşıldığı kadarıyla başlangıçtaki rivayetçi algı, sonraki aşamalarda taklitçi algıyı doğurmuş gözükmektedir. Zira âlimlerin fonksiyonu, düşünce üretmekten çok, önceki âlimlerin sözcüsü olmakla sınırlı kalmıştır. Zira bu aşamada mezhep, âlim için bir popülerlik kaynağı haline gelmiştir. Öyle ki bir âlimin herhangi bir mezhebe mensup olmaması itibarsızlık kaynağı sayılmış; hakim statik yapıya karşı duran âlim itibarsızlaşmıştır. Bu evreye artık, halkın görüşünü âlimlerin belirlediği değil, âlimlerin görüşünü halkın ve halk temsilcilerinin belirlemeye başladığı bir süreç demek doğru olacaktır. Nitekim Selçuklu döneminin Eş'arî'den daha güçlü isimlerinin Eş'arî düşünceye mensup olması, ancak siyaset kurumunun ve kamuoyu baskısının bir sonucu olabilir bir durumdur.

Bu anlamda Bülkîni'nin şu değerlendirmesi, mezheplerin o dönemdeki formatını belirtmesi bakımından

çok önemlidir. Ebu Zür'a kendisine; "yeterli nitelikte ve ehliyyette olduğu halde Sübki niçin içtihat etmekten çekinmiştir?" diye sorduğunda Bülkîni şöyle cevap vermiştir: "Bunun sebebi, görevlerin dört mezhepten birine mensup âlimlere verilmesidir. Eğer Sübki, bu dört mezhebin içtihatlarının dışına çıkacak içtihatlarda bulunsaydı görevlerden mahrum kalır, kadılık yapamaz, insanlar kendisinden fetva sormaz ve üstelik

bid'atçılıkla suçlanırdı." Esasen bu tarz bir uygulama hukuk birliğinin ve toplumsal bütünlüğün sağlanması açısından yönetimin işini kolaylaştırırsa da, bu durumun düşünsel gelişimin önünde nasıl bir engel oluşturduğunu da göstermektedir.

Şüphesiz yöneticilerin, âlimlerin fikriyatına etkisi

Buradan anlaşıldığı kadarıyla başlangıçtaki rivayetçi algı, sonraki aşamalarda taklitçi algıyı doğurmuş gözükmektedir. Zira âlimlerin fonksiyonu, düşünce üretmekten çok, önceki âlimlerin sözcüsü olmakla sınırlı kalmıştır.

farklı olmuştur. Bu anlamda yöneticiler bazen âlimlere direktif vererek farklı bir mezhebin görüşünü de dayatabilmişlerdir. Misalen İlhanlı Hükümdarı Olcaytu'nun camide topladığı ulemaya yaptığı konuşmada "Salli - Barik" dualarının namazda okunmasını zorunlu kılması ve Hanefi ulemanın konunun delillerine hiç bakmaksızın bunu peşinen kabullenmesi vaki olmuştur. Burada asıl sıkıntı yöneticilerin zorbalığından çok, ulemanın seviyesinin giderek gerilemesidir. Çünkü ulema ilmine güvenmediği için onu savunmaktan yoksun duruma düşmüştür. Ulema artık delillere bakmamaktadır. İlmî birikim yatay anlamda oldukça gelişmiş ve fakat artık derinlik kaybolmuştur. Böylelikle önceki ulemanın ürettiği fetva külliyesi, kalıcı

Sünnî paradigma ilk dört asırda takdire şayan bir grafik izlemiştir. Fakat IV. asırdan sonra yaşanan tıkanma bu özgürlüğü yok etmiş ve içe kapanmayı getiren bir özgüven bunalımına dönüşmüştür.

Sünnî paradigmanın kendisini "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat" ifadesiyle nitelemesi, kucaklayıcı bir ilke gibi görünse de böyle bir ilkenin sosyal süreçleri ve paydaşları bütünüyle kapsamadığı açıktır. Çünkü bir kere dört mezheple sınırlı hoşgörü, âlimlere tanınan bir düşünce özgürlüğü anlamına gelmemektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere hoşgörünün de sınırları değişkeni ve gittikçe daralmaktaydı. Böylelikle oluşan aşırı rivayetçi tutum, diğer ekolleri de belirliyor ve Küfe'nin içtihatçı geleneğinden gelen kalamcıları ve fıkıhçıları

da kuşatıyordu. Bu anlamda rivayete öncelik veren hadisçilerin, aklî mülâhazalarla farklı görüşleri benimseyen âlimlere itizâl ve teşeyyu ithamında bulunmasına sıkça rastlanmaktaydı.

Öte yandan Osmanlı fetva ve yargı bürokrasisinde söz sahibi olan ulema, Cevdet Paşa'nın fıkıh külliyesinden bir kanunname hazırlama girişimine tahammül edemeyip direnmiş ve fakat aynı ulema Batıcı siyasîlerin Batı'dan kanun tercüme

SÜNNİ PARADİGMANIN KENDİSİNİ "EHL-İ SÜNNET VE'L CEMAAT" İFADESİYLE NİTELEMESİ, KUCAKLAYICI BİR İLKE GİBİ GÖRÜNSE DE BÖYLE BİR İLKENİN SOSYAL SÜREÇLERİ VE PAYDAŞLARI BÜTÜNÜYLE KAPSA- MADIĞI AÇIKTIR.

dogmalara dönüşmüş ve nasların anlaşılmasından doğan mezhep, alim görüşlerinin otoritesini koruma aracına dönüşmüştür.

Halbuki mezheplerin dinamik dönemlerinde farklı mezheplerden fikir ve düşünce aktarımı bir zenginlik görülürken, bu tür statik dönemlerde mezhep, anlamını iyice kaybederek fırka anlamına kilitlendiği için farklı mezheplerden yararlanma kapısı da kapanmıştır. Hal böyle olunca gayrı, düşünsel bir derinleşmeden çok duvarların kalınlaşması anlamında bir derinlik söz konusu olmuştur. Örneğin, toplum tabanında geniş kesimlerin teveccühünü kazanmış olması bakımından

ÇÜNKÜ BİR KERE DÖRT MEZHE- PLE SINIRLI HOŞGÖRÜ, ÂLİMLERE TANINAN BİR DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ ANLAMINA GELMEMEKTEDİR.

edip uygulamasını seyretmekle yetinmiştir. Çünkü onlara göre siyasiler istediklerini yapardı. Güç onların elindeydi. Yeter ki kendi meslektaşları geleneksel fıkıh geleneğinde bir değişikliğe gitmesinlerdi. Ne var ki süreç, tahayyüllerindeki gibi işlemedi. Ulema gücünü kaybettikçe müstağni tavrından da yavaş yavaş vazgeçmek durumunda ve medrese de yerini Batı tipi

okullara bırakırken ulema da bürokratik makamlarını, Batıcı aydınlara devretmek zorunda kaldı. Bu ulemanın son jenerasyonu Mustafa Sabri Efendi'nin, ümmetin düştüğü çöküntüden kurtulması için bulduğu çözüm ise, Eş'arî mezhebine intisap edip Matüridiliğin mutazileden daha fesatçı olduğunu söylemek olmuştur. İşte tam da buradan bakınca Eş'arîliğin Selçuklu döneminden itibaren kurduğu hegemonyanın etkisiyle Türkiye'deki dini akımların önemli bir kısmının rivayetçiliğin günümüzdeki yeniyetme temsilcisi neo-selefi düşünceye iyiden iyiye yaklaştıkları görülmektedir.

Buradan devam edersek bir tarihten bu yanadır, köklerini arayan Türkiye İslamcılığının yolunu bu yeniyetme Selefilik kestiği için çoğunluğunun bu tarz bir kanaatinin olduğundan haberi bile olmamıştır. Oysa hem bütün zamanların sorunlarına çözüm üretmeye müsait bir evrensel İslam algısına sahip olmak ve hem de bu büyük ideali Neo-Selefilik'in İslam'ı II. ve III. asra kilitleyen algısına teslim etmek, basit bir çelişki olmasa gerektir.

Bizce bunun en önemli sebebi, seleften sonra düşünce dünyasına hâkim olan rivayetçi tutumun ayetlerin anlam zenginliğine koyduğu kota ve onun doğurduğu taklitçi zihniyetin Selefilik adına akıllara vurduğu ket olsa gerektir. Zira bu iki tarafı keskin bıçak, sadece Kur'an'ın hayatla bağını değil, hayatın da Kur'an'la bağını koparmıştır. Çünkü Kur'an ve sünnetin nasıl anlaşılacağı sorunundan doğan mezhepler, Kur'an ve sünnetin nasıl anlaşılamayacağı tartışmasına kilitlenmiştir.

Sonuç

Mezhep, bir anlamda görebilen insanın görüp anladığı şey demektir. Dolayısıyla insanın bir mezhebinin yani görüşünün olması için evvelen bir algısının ve anlayışının olması gereklidir. Kaldı ki bir başkasının görüşüne/ mezhebine tabi olmak için de o görüşü görüp anlamak icap etmektedir. Yani görüş üretmek için görmek gerektiği gibi, görüş alabilmek (taklit) için de görmek lazımdır. Bu bağlamda "*bizim delillerimizi bilmeyen, bizim görüşlerimizle amel etmesin*" diyen müçtehit imamların

kanaatiyle "*avam, kendilerine fetva veren müftünün mezhebine tabidir*" diyen taklit dönemi uleması arasında ciddi bir anlayış farkı olduğu açıktır. Üstelik bu fark, mezhebin anlamsal dönüşümüyle birlikte âlim tanımının dönüştüğünü de göstermektedir. Çünkü IV. asırdan itibaren artık âlimlerin de görüş anlamında bir mezhepleri söz konusu değildir. Onların sadece tabi oldukları fırka anlamında bir mezhepleri vardır. Oysa bir görüşü/ mezhebi diğerine tercih etmek de bir görüş yani mezheptir. Dolayısıyla taklitçiler ister âlim kisvesinde olsunlar ister cahil, onların neyi neye tercih edebileceklerini görüşler değil, firkalar belirlemiş demektir. Çünkü bir fırkayı diğerine anlamadan tercih etmelerini, içinde doğdukları çevre belirleye gelmiştir. Ne acıdır ki onlar sonra da dönüp müntesiplerinin çokluğuyla övünmeye başlamışlardır. Buradan baktığınız zaman Kur'an'ın anlaşılmasını ilk dört asırla sınırlayarak anlamına kilit vuran mezhebî tutum, ümmetin doğrudan kendi kafasına/ zihnine pranga vurması anlamına gelmektedir. Oysa gölgesine tabi olunan müçtehit imamların söz konusu prensiplerine göre onlar, o müçtehidin görüşüne değil, onlar adına ürettikleri fırka heykeline tabi olmuşlar demektir.

Abbasiler döneminden başlayarak devam eden bu süreçlerde dördü fıkıh, üçü kelim mezhebinden oluşan Sünnî paradigmanın egemen olduğu yönetimlerde Sünnilik adına üretilen hemen her düşünce geçer akçe olmuştur. Benzer bir süreç de, Safevîlerin egemenliğiyle başlayan Şii dünyada gerçekleştikten sonra artık bu da Şiilik adına üretilen her düşüncenin geçer akçe olmasını sağlayacaktır. Ne ki bu süreçte belirleyici olan, ilkelerden çok popülerlik olduğu için kalabalıkların tasvibini alan en heterodoks üretimler bile dokunulmazlık zırhına bürünmüş, buna aykırı gelen en ilkesel görüşler ise sapkınlık damgasına muhatap olmuştur. Öyle bir yabancılaşma ortaya çıkmıştır ki, kendisine uyulduğu sanılan müçtehitler kalkıp gelselerdi görüşlerinin anlaşılmaksızın tüketilmesinden ve hatta naslarla yarıştırmalarından keza birilerine karşı tahakküm aracı olarak kullanılmasından rahatsız olur; kendi çağlarında görüşlerini istismar etmek isteyen zorba

güçlere karşı verdikleri mücadeleyi bu kimselere karşı verirlerdi. Belki de bunlar o müçtehitleri zındıklıkla suçlayıp katlederlerdi. Çünkü mezhebî dönüşüm; kavramsal yozlaşma ve anlamsal kırılma boyutunda olduğu için tipik bir gözü dönmüşlük halini almıştır. Fırka adına işletilen mezhep, artık bir tefrika aracıdır ve fitne uğruna işlenen bütün cinayetler mezhebî masumiyet adına işlenmektedir.

Kutsala hizmet için ortaya konmuş araçlar, bu tür kırılma süreçlerinde pekâlâ kutsalla yer değiştirebilirler. Araçlar amaçların tahtına kurulduğunda, araçların kutsallığı adına piyasaya arz edilirler. Canlar ve mallar cennet karşılığı satılması gerekirken, can ve mal uğruna ucuz cennet pazarları kurulur. Böylesine altüst olmuş bir piyasada gürültü kulakları sağır; hırs, gözleri kör eder. Bir zamanlar anlaşılması için yola çıkılan ayetler tanınmaz ve bilinmez hale gelir. Sevap için anlamı boşaltılmış Arapça lafızlar, ölü pazarına indiğinden beri artık anlamın alıcısı kalmamıştır. Çünkü o anlamların o lafızlara ait olduğunu anlamak için de görüş (mezhep) sahibi olmak gerekir. Oysa şimdi mezhepler görüşlere sahiplik etmektedir. Görüş denen mezhep, mezhep denen fırkalar tezgahında ayrıştırıldıktan sonra lafızlar ayrı, anlamlar ayrı tüketilir olmuştur.

Mamafih çağdaş piyasada onların da değeri tükenmiştir. Artık pazara yeni tacirler, yeni markalar gelmiştir. Mezhep imamlarının ve âlimlerinin yerini naipleri almıştır. Eskiden medrese ya da tekke denen o atölyeler, şimdi başka isimlerle anılmaktadır. Akademi, tarikat, cemaat vs. gündüzleri akademiya mezheplerin fetvaları tüketilirken aynı alıcılara akşam cahil yatıp sabah âlim kalkan vehbî ilim tacirleri ders verir; onların gündüz öğrendiklerini gece yalanlarlar. Çünkü akademinin emekçileri, ömrünü ilme verseler bile alim olamayacakları için onların söyledikleri mezhepleri ilgilendirmez! Çünkü onların öğrettikleri zahiri ilimlerdir ve sadece öğrencilerin, dünyalık için dinliyor gözüküp belge almalarına yarar! Diğer tezgahlar ise insanı doğrudan cennete götürecek yükte hafif, pahada ağır batınî ilim adına kurulmuşlardır! Hatta cennete öylesi-

ne kestirme yol bulmuşlardır ki, ismine tabi oldukları âlimlerin kitaplarını okumak bile anlamsız ve zaman israfı sayılır! Ciltler dolusu kitap okumak yerine, anlamadan tekrarlanan tılsımlı kelimelerden elde edilen ücretleri onların ruhuna bağışlayıp şefaath elde eder ve boş zamanlarında torpille cennete gitmenin hayalini kurarlar.

Şimdilerde geçmişten tevarüs edilip geliştirilen, iki boyutlu seküler bir mezhep anlayışı hakim dünyamıza. Dünyalık mezhepler ve ahretlik mezhepler. Fakat aralarında çok girift bir ilişki biçimi de var bu iki anlayışın. Dünyalık mezhepler ahireti bütünüyle yadsımadıkları gibi ahretlik mezhepler de dünyayı yadsınamamaktadırlar. Hatta dünya için ahireti satanları bile olmaktadır. Ahiret için dünya satanlara gelince, onlar Peygamberlerin ardından gittiler. Onlara özenenlerin sayıları maalesef o kadar az ki. Sesleri, Peygamber'in (s) izinde yürüme iddiasıyla tartışan kalabalıkların gürültüsü arasında kaybolup gitmektedir. Hoş, zaten duyulsa da kimsenin itibar edeceği sanılmamalıdır.

Not: Bu yazıda Ahmet Akbulut, Bekir Topaloğlu, Ferhat Koca, İlyas Üzüm, Mustafa İslamoğlu ve Tuncer Namlı'nın metinlerinden istifade edilmiştir.